

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента доктора медичних наук, професора Кузняк Наталії Богданівни на дисертаційну роботу здобувача кафедри анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії Буковинського державного медичного університету **Дундюк-Березіної Софії Ігорівни** на тему: «**Анатомічні особливості дрібних кісток лицевого черепа в перинатальному періоді онтогенезу**», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 «Медицина».

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Починаючи з XVIII сторіччя, учення про череп має широкий розвиток і базується на науковій основі із застосуванням краніометричних методів, що дозволяє стверджувати про наукову дисципліну – краніологію. В останнє десятиріччя виникла необхідність вивчення морфологічних особливостей черепа та закономірностей його росту у зв'язку з розробкою різноманітних методів хірургічного та ортодонтичного лікування морфологічних змін обличчя, реконструктивних пластичних операцій. У процесі розвитку пропорції кожної кістки змінюються по-різному, що зумовлює індивідуальні особливості. Виявити та оцінити особливості порушення розвитку окремих частин лицевого та мозкового відділів черепа у плодів сприятиме дослідженню закономірностей вікових змін лінійних і кутових параметрів черепа в нормі. Незважаючи на те, що період внутрішньоутробного розвитку відносно короткий, перетворення організму за цей час є доволі суттєвими.

Використання високоефективних сучасних технологій значно підвищило ефективність усунення різних аномалій і деформацій, які виявляються в лицевому відділі голови, беручи до уваги те, що за останні декілька років значно змінилася методика оперативних втручань у щелепно-лицевій хірургії, відкриваючи перспективу застосуванню косметичних технологій. У практичній діяльності уникнути можливих ускладнень під час хірургічного лікування можливо тільки на основі детального вивчення всіх анатомо-топографічних структур, що входять до складу даної ділянки. Слід зазначити, що дослідження індивідуальних закономірностей будови структур

лицевого відділу голови з позиції можливостей використання отриманих даних у пластичній хірургії, стоматологічній практиці та травматології можуть значно покращити діагностику, планування і виконання різноманітних хірургічних маніпуляцій та операцій.

Дисертаційна робота має наукову новизну, теоретичне та практичне значення, імпонують наведені дані щодо особливостей будови, топографії виличної та носової кісток у плодів і новонароджених; досліджено онтогенетичні перетворення морфометричних параметрів виличної та носової кісток у фетальному та ранньому неонатальному періодах онтогенезу; визначено морфометричні параметри черепа і лица в перинатальному періоді онтогенезу; розроблено анатомічні моделі виличної та носової кісток у плодів та новонароджених; простежено кореляційні співвідношення між морфометричними параметрами виличної та носової кісток, черепа, лица в перинатальному періоді; встановлено індивідуальну та вікову анатомічну мінливість щільності кісткової тканини дрібних кісток лицевого відділу черепа у фетальному та ранньому неонатальному періодах онтогенезу.

Тому, вивчення даної проблеми є цікавим, інформативним та актуальним дослідженням, яке має вагоме теоретичне та практичне значення.

Зв'язок теми дисертації з державними чи галузевими науковими програмами.

Дисертаційна робота виконана відповідно плану наукових досліджень Буковинського державного медичного університету, є фрагментом планової комплексної науково-дослідної роботи кафедр анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії, анатомії людини імені М.Г. Туркевича «Закономірності статево-вікової будови та топографоанатомічних перетворень органів і структур організму на пре- та постнатальному етапах онтогенезу. Особливості перинатальної анатомії та ембріотопографії» (№ ДР 0120U101571). Здобувач наукового ступеня виконувала фрагмент, присвячений дослідженню анатомічних особливостей дрібних кісток лицевого черепа в перинатальному періоді онтогенезу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх вірогідність.

Вірогідність отриманих результатів та висновків забезпечена достатньою кількістю матеріалу: дослідження проведені на 57-ми препаратах плодів людини віком до 10-ти місяців та 7-ми новонароджених (зокрема, 5 ізольованих органокомплексів) обох статей, без зовнішніх ознак анатомічних відхилень або аномалій, без явних макроскопічних відхилень від нормальної будови черепа. У роботі також використані об'єкти плодів людини з колекції кафедри анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії Буковинського державного медичного університету. Окремі препарати об'єктів плодів масою 500,0 г і більше досліджували у Чернівецькій обласній комунальній медичній установі «Патологоанатомічне бюро» та в патолого-анатомічному відділенні Центральної міської лікарні м. Рівне відповідно до договору про наукову співпрацю.

Проведені дослідження відповідали біоетичним нормам, що зазначено у висновках комісії з біоетики Буковинського державного медичного університету.

Результати дослідження підтверджено з використанням комплексу правильно підібраних сучасних високоінформативних методів дослідження, високим рівнем науково-інформаційного супроводу та відповідною статистичною обробкою отриманих кількісних величин. Вдало побудований дизайн дослідження, достатня кількість досліджуваного матеріалу дозволило здобувачу одержати вірогідні дані.

Наукова новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень.

В науковій роботі за допомогою сучасних і адекватних морфологічних методів дослідження та достатньої кількості матеріалу одержано нові дані:

1) визначені особливості будови та морфогенезу дрібних кісток лицевого відділу черепа впродовж перинатального періоду онтогенезу людини;

2) уперше встановлені типові та варіантні форми швів виличних і носових кісток між собою та кістками лицевого відділу черепа у плодів та новонароджених;

3) визначено онтогенетичні перетворення морфометричних параметрів виличних та носових кісток відповідно до розмірів черепа і лица в фетальному і ранньому неонатальному періодах онтогенезу;

4) уперше встановлені періоди інтенсивного розвитку виличних та носових кісток у 2-му та 3-му триместрах внутрішньоутробного розвитку та періоди відносно сповільненого їх розвитку;

5) уперше створені анатомічні моделі виличних та носових кісток з урахуванням їх морфометричних параметрів із використанням віку плода та його тім'яно-п'яткової довжини;

6) з'ясовано хронологічну послідовність часових перетворень щільності кісткової тканини дрібних кісток лицевого відділу черепа на всіх етапах перинатального розвитку, які суттєво доповнюють сучасне уявлення про особливості онтогенетичної хронології розвитку структур лица і дозволяють обґрунтувати їх гармонійний розвиток.

Результати дослідження фундаментально розкривають особливості перинатальної будови та морфогенезу дрібних кісток лицевого відділу черепа, їх індивідуальну та вікову анатомічну мінливість.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження. Проведене дослідження доповнює і поглиблює дані про перинатальний розвиток дрібних кісток лицевого відділу черепа. Встановлені кореляції між виличними та носовими кістками і параметрами лица, черепа та плода в цілому впродовж фетального та раннього неонатального періодів онтогенезу. Визначені їх морфометричні параметри з наступною побудовою математичних моделей можуть бути анатомічною основою для з'ясування механізмів формування варіантів будови, вроджених вад та патогенезу набутої патології лица, розробки нових прийомів у перинатології, дитячій отоларингології, дитячій стоматології.

Одержані відомості є теоретичною основою для наступних експериментальних та порівняльно-анатомічних досліджень у клінічній та перинатальній анатомії.

Матеріали дослідження впроваджені у навчальний процес та науково-дослідну роботу кафедр анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії Буковинського державного медичного університету МОЗ України; анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії Дніпровського державного медичного університету МОЗ України; анатомії людини Харківського національного медичного університету; анатомії з клінічною анатомією та оперативної хірургії Полтавського державного медичного університету; нормальної анатомії, оперативної хірургії з топографічною анатомією Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького; клінічної анатомії та оперативної хірургії Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова; анатомії людини Івано-Франківського національного медичного університету; анатомії людини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського; анатомії, клінічної анатомії, патоморфології та судової медицини медичного інституту Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Результати дослідження можуть бути використані під час видання посібників, атласів і монографій з ембріології, нормальної, клінічної анатомії, дитячої отоларингології та стоматології та судової медицини.

Апробація результатів дисертації, повнота викладу основних положень, висновків і рекомендацій. Результати проведених досліджень опубліковані у 9-ти наукових працях, у т.ч. 5 - у наукових фахових виданнях, рекомендованих МОН України (2 - одноосібні), 4 публікації у матеріалах наукових форумів, конференцій, конгресах.

Сукупність усіх публікацій відображає викладені результати дослідження.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності в дисертаційній роботі. У рецензованій дисертаційній роботі не встановлено ознак академічного плагіату, фальсифікації чи інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертантом представленого наукового дослідження. Текст є оригінальним, всі цитати коректно позначені та вказані в списку використаних джерел.

Оцінка структури, змісту та форми дисертації. Рукопис дисертації відповідає вимогам щодо оформлення дисертацій, які затверджені наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 року та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Матеріали дисертації викладені на 167 сторінках, складається з анотації, вступу, огляду літератури, матеріалів та методів дослідження, 5-ти розділів власних досліджень, їх аналізу та узагальнення, висновків, списку використаної літератури, який містить 153 бібліографічних джерела, додатків. Мова дисертації – українська. Дисертаційна робота проілюстрована 26 таблицями та 74 рисунками.

Анотація на 11 сторінках містить стислий виклад основних положень та результатів дисертаційної роботи, оформлена згідно з вимогами.

На 7-ми сторінках **«Вступу»** здобувач обґрунтувала актуальність проведеного дослідження, сформулювала мету та завдання дослідження; визначила об'єкт та предмет дослідження; аргументовано вказала вибрані методи дослідження; показала наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, зазначивши свій особистий внесок; описала географію наукових форумів з апробацією результатів виконаної наукової роботи.

У розділі 1 «Огляд літератури», викладеному на 17-ти сторінках автор послідовно та аргументовано приводить відомі дані наукової літератури щодо розвитку та становлення топографії структур лиця, анатомічних особливостей

дрібних кісток лицевого черепа в онтогенезі, анотомо-функціональні передумови дослідження кісток лицевого черепа

Аналіз, проведений автором, свідчить про обізнаність з літературою з даної проблеми та вміння доступно узагальнити й подати матеріал. З огляду літератури впливають ті невивчені питання, які дисертантка винесла як завдання свого дослідження.

Розділ 2 «Матеріали і методи дослідження» представлений на 13-ти сторінках, де чітко і конкретно подано опис матеріалу дослідження та застосованих методів дослідження. Для кращого сприйняття Розділ 2 ілюстровано 1-єю таблицею, 4-ма рисунками.

Розділ 3 «Особливості макроанатомії дрібних кісток лицевого черепа в фетальному та ранньому неонатальному періодах онтогенезу» представлений матеріалом з послідовним і логічним викладенням отриманих дисертантом результатів дослідження. Автор детально описує особливості будови дрібних кісток лицевого відділу черепа у 2-му та 3-му триместрах внутрішньоутробного розвитку та новонароджених. Кількість ілюстративного матеріалу (19 рисунків, 8 таблиць) достатня для узагальнень та висновків, які представлені автором наприкінці розділу.

На 13-ти сторінках **Розділу 4** автор виклала власні результати досліджень щодо онтогенетичних перетворень морфометричних параметрів дрібних кісток лицевого відділу черепа у фетальному та ранньому неонатальному періодів онтогенезу.

Отримані основні результати досліджень доповнено у вигляді 8-ми рисунків, 8-ми таблиць, що засвідчують та підтверджують вірогідність і значущість проведених досліджень.

У **Розділі 5** на 12-ти сторінках автор описує особливості морфометричних параметрів лиця та черепа у фетальному та ранньому неонатальному періодах онтогенезу. Отримані основні результати досліджень статистично опрацьовані й представлені у вигляді 7-ми таблиць, 7-ми

рисунків, що сукупно підтверджують вірогідність узагальнень та висновків наприкінці розділу.

На 8-ми сторінках **розділу 6** рукопису дисертації автор наводить дані щодо особливостей щільності кісткової тканини дрібних кісток лицевого відділу черепа у фетальному та ранньому неонатальному періодів онтогенезу. Вірогідність матеріалів розділу поза будь-яким сумнівом, оскільки підтверджена 13-ма рисунками з наочним та інформативним графічним аналізом зображень результатів дослідження, 2-ма таблицями.

Розділи 2-6 рукопису завершені проміжними висновками.

Розділ «**Аналіз і узагальнення результатів досліджень**» викладено здобувачем на 20-ти сторінках машинописного тексту. У ньому всебічно і детально обговорені отримані результати. Автор аргументовано вступає в наукову дискусію з іншими дослідниками, порівнює свої результати з їхніми даними, що свідчить про ґрунтовну обізнаність здобувача як у питаннях власних досліджень, так і з науковими публікаціями інших авторів. Розділ доповнено 23-ма рисунками відмінної якості.

6 висновків логічно випливають з одержаних результатів, науково обґрунтовані, відповідають меті та завданням дослідження, побудовані за змістом дисертації. Водночас висновки достатньо широко висвітлені в наукових публікаціях здобувача.

Список використаних джерел охоплює 19 сторінок рукопису дисертації. Сформовано у порядку появи посилань у тексті з використанням *Springer Vancouver Style*, віднесеного до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій.

Завершують рукопис дисертації **Додатки**: 10 актів впроваджень, список публікацій здобувача та відомості про апробацію результатів дисертації

Зауваження та побажання до дисертації щодо змісту та оформлення. Принципових зауважень щодо змісту та оформлення дисертаційного дослідження немає.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

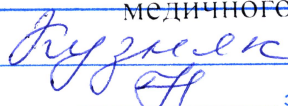
Дисертаційне дослідження на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 «Медицина» Дундюк-Березіної Софії Ігорівни на тему: «Анатомічні особливості дрібних кісток лицевого черепа в перинатальному періоді онтогенезу» є самостійною завершеною науково-дослідною працею, яка вирішує актуальне наукове завдання – визначення особливостей хронологічної послідовності онтогенетичних перетворень морфогенезу та будови дрібних кісток лицевого відділу черепа у фетальному та ранньому неонатальному періодах онтогенезу.

За актуальністю теми, методичним рівнем виконаних досліджень, науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, повнотою опублікування результатів дисертації, а також оригінальністю текстових даних (відсутність порушення академічної доброчесності) дисертаційна робота на тему: «Анатомічні особливості дрібних кісток лицевого черепа в перинатальному періоді онтогенезу» відповідає «Вимогам до рівня кваліфікаційної наукової роботи», «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінетом Міністрів України № 44 від 12.01.2022 року щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 222 «Медицина» (галузь знань 22 «Охорона здоров'я»), а її автор Дундюк-Березіна Софія Ігорівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 «Медицина».

Рецензент

доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри хірургічної стоматології
та щелепно-лицевої хірургії
Буковинського державного медичного
університету

Наталія КУЗНЯК

Підпис
Начальник відділу кадрів
Буковинського державного медичного університету

29